

JUBILEUMI KÖSZÖNTŐ

A 30 éves múlttra visszatekintő folyóiratunk őszinte tisztelettel köszönti e jelentős évforduló alkalmából minden kedves előfizetőjét, olvasóját és munkatársát abban a reményben, hogy továbbra is változatlan búséggel és ügyszeretettel kívánják majd támogatni az elkövetkezendő esztendőekben is lapunk megjelenését, hittel vállalt törekvéseit a magyar iskolaügy: a 6—14 éves gyermekek értőbb nevelésének és oktatásának szolgálatában.

DR. LENGYEL ZSOLT
Szeged

A nyelvoktatásról — tételekben

A közelmúlt és jelen sajtójában annyit olvashattunk az idegen nyelv oktatásáról (és annak „válságáról”), annyiféle mélyebb, felületesebb elemzés látott napvilágot, hogy egy teljes összefüggés rendszerében kifejtett írás „felesleges” lenne, sok ponton már csak ismételné. Ezért inkább e témának csak néhány tételéhez szeretnék hozzászólni.

1. Válságba csak az kerülhet, ami korábban jól ment. Az idegen nyelvek oktatása csak erős fenntartásokkal sorolható a közoktatás sikerágazataihoz (egyébként is: egy általában gyengén működő rendszernek — a közoktatásnak — miért pont egy adott eleme ütne el az átlagtól).

2. Sokan — ez talán a legprimitívebb közelítés — az orosz kötelező voltában látják a nyelvoktatás sikertelenségének okát.

2.1. Kötelező nyelv volt, van és lesz. Nemcsak Magyarországon a múltban és jelenben, hanem bármely más európai államban.

2.2. Az viszont már (rossz) magyar sajátosság, hogy a 6—14 éves korúak — szinte kizárólag — egyetlen idegen nyelvvel találkozhatnak, ez már közel sem általános a közelebbi és távolabbi (európai) államokban.

2.3. A nyelvoktatás jelen körülményei között — többnyire osztatlan tanulócsoporthoz, azaz 25—35-ös létszám, kevés, sokszor fantáziátlan taneszközök, végig nem gondolt tankönyvsorozatok, érdektelenség stb., stb. — bármely nyelv oktatása kudarcra (legalábbis: nem túl nagy sikerre) van eleve ítélve.

2.4. Erősíti az előző pontot a gimnáziumi (középfiskolai) idegennyelv-oktatás „eredménye”. Ebben az iskolatípusban már két idegen nyelvet tanítanak: az orosz és többnyire az angol, német, francia egyikét. „Sajnos”, az érettségizettek — az idegen nyelv tudása szempontjából — nem úgy jellemezhetőek, hogy az oroszról senki sem tudja, a második idegen nyelvet viszont mindenki. Ez még aránylag megnyugtató helyzet is lehetne. A gyakorló tanárok a megmondható, hogy hány és hány diák adja le/hagyja el az önként választott idegen nyelvet valamilyen más — gyaníthatólag „könnyebb” — tantárgy kedvéért.

3. A 80-as évek elején még senki nem beszélt az idegen nyelvek tanításának választhatóságáról, amikor a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola (talán nem szerénytelenség: személy szerint e sorok írója is) erőteljesen szorgalmazta az általános iskolai angol-, német- és franciatanár-képzés beindítását. Bármiféle elmozdulásnak — könnyen belátható — ez a szükséges előfeltétele.

3.1. Az általános iskolai idegen nyelvi kultúra színvonala csakis az oktatás körülményeinek és legalább két idegen nyelv oktatása révén javítható, emelhető.

3.2. Az idegen nyelv — ún. készség tantárgy, állandó tevékenységet, gyakorlást igényel. E tétel szakmai részleteibe itt nem bonyolódnék, de azt feltétlenül ki kell jelenteni: a sikeres nyelvtanulás csak 8—15 fős csoportokban képzelhető el.

4. A kérdések kérdése: ki tanítson?

4.1. Ki tanítson az iskolákban, ha az egyetemi végzettségű idegennyelv-szakosok igen jelentős része át sem lépi az iskola küszöbét? „Büntetlenül” elcsalja őket az ipar és a kultúra, a kulturális szolgáltatás legkülönbözőbb területe. A közönség nem kis megütközéssel tapasztalja: középszívnálúnak is csak némi túlzással nevezhető magyar ipari (agrár, kereskedelmi stb.) vezető, delegáció tolmács nélkül még köszönni sem nagyon tud a külföldi partnernek, a többség — tisztelet a kivételnek — a szaksajtó idegen nyelvű közleményeinek megértéséhez fordítót kell, hogy vegyen (és vehet!) igénybe.

Képzelnék el, ha a végzett orvosok, mérnökök 20—50%-a soha nem helyezkedne el az egészségügyben, az iparban, és helyettük beállítanánk a „szakképcsítés nélküliek” hadát!

4.2. Mi célból tanítjuk/tanuljuk az idegen nyelveket? Hogy beszéljük, hogy használjuk, ha úgy adódik — így a válasz —, tehát ha itthon egy külföldi kérdez, ha én utazom külföldre.

A közelmúlt ausztriai utazási láza cáfolni látszik ezt: megvásároltuk úgy a hűtőszekrényeket és más árukat, hogy egy szót sem kellett németül tudni, sőt az osztályok tanultak magyarul. „Magyarok, ne lopjatok!” felírással vártak bennünket. Igaz, e területen sok ausztriai magyar lakik, nem kellett nekik a magyar grammatikát az abcénél kezdeni!

Fordítsuk komolyra a szót! Az idegen nyelvet nemcsak kulturáltan kell tanítani/tanulni, hanem kulturáltan is kell tudni felhasználni. Az egyik felhasználási terület — feltétlenül a beszéd, a társalgás a külföldi utazás során. De hiba lenne csak erre szűkíteni a nyelvtudást. A számtani tudnivalók „oktatási célját” aligha meríti ki az a praktikus szempont, amely szerint jó tudni az összevonás, kivonás műveletét, hiszen így nem tudnak becsapni a közért kasszájánál, amikor a visszajáró pénzt kell ellenőriznem.

Az idegen nyelvek tanulásának további igen fontos összetevői: a személyiség gazdagítása/gazdagodása egy másik kultúra megismerése révén; a gondolkodás finomítása, csiszolása az anyanyelvi grammatikai struktúráktól eltérő, sokszor „képtelenek” tetsző másféle szó-, mondat szerkezeti eljárások megismerése révén. A szakmai részletezéstől — a továbbiakban — itt is eltekintenek.

A magyarországi idegennyelv-oktatás még a mai napig adós egy fentebb éppen hogy csak szóba hozott, összetett, árnyalt célrendszer felvázolásával és annak gyakorlati megvalósításával.

4.3. Az elsőnek tanítandó idegen nyelv helyzete igen kényes. Nemcsak egy konkrét (angol, francia, német, orosz stb.) nyelvet kell hogy megtanítsan, hanem másféle lényeges, döntő szerep is hárul rá: alakítsa ki, alapozza meg általában is az idegen nyelvek tanulásához szükséges és elengedhetetlen készségeket. Korábban ennek a latin kitűnően eleget tett. Oktatásában évszázados tapasztalatok összegeződtek. A latinórákon ismerni kellett a különböző (igei, főnévi) ragozási típusokat, fel kellett ismerni a mondat szerkesztési szabályokat, nem kevés memoriter „bemagolása” hárult a nebulókra. De nem kellett monologikus jellegű szövegeket alkotni, nem voltak „dialogizálások” sem. Egyszóval: a latinoktatás sikerességének egyik záloga

éppen az volt, hogy bátran válogatott (persze nem önkényesen); nem vállalkozott valamennyi nyelvi (beszéd-) funkció oktatására.

Ma az idegen nyelvek tanulásának már első néhány hónapja után a tanulóknak írni, olvasni, „monologizálni”, „dialogizálni” kell, nyelvtani szabályokat tudni stb., stb. Tehát: mindent meg akarunk tanítani. És egy-két év múlva — a halmozódott kudarcok hatására — a tanuló elfásul, és egy másik, a „bezzeg” nyelv után sóhajt. Majd mikor ez is megadatik — tisztelet a kevés számú kivételnek —, újabb, de már kevésbé látványos kudarcok után megint csak zátonyra fut a nyelvtanulás „hajója”. A kevés számú kivétel — ez újabb hibák forrása — többnyire élethivatásul is választja a nyelvtudást (vagy a nyelvek tudását). Így a kívánatos általánosból ritka egyedí lesz. Annak kellene általánosnak lenni, hogy a majdani mérnök, orvos, lakatos tudjon, ismerjen ilyen-olyan szinten egy vagy két nyelvet — ma ez inkább a kivétel.

5. De kezdjük előlről, kanyarodjunk vissza az oroszhoz és az általános iskolához!

5.1. Az orosz nyelv szinte bevezetésétől napjainkig ún. „politikai kérdés” volt, anélkül, hogy ennek konkrét tartalmát bővebben taglalták volna.

Közismert, hogy a 40-es évek végén, az ötvenes évek elején az orosz tanárok jobbára két táborból verbuválódtak. A klasszikus műveltségű latin, német stb. nyelvtanárokból, akiknek az élő orosz beszéddel alig volt kapcsolatuk, és azokból, akik — főleg a háborús események kapcsán — ilyen vagy olyan módon kapcsolatba kerültek az orosz nyelvvel. Klasszikus — egyetemi — műveltségük azonban nem volt, vagy csak hiányos. Ily módon — a helyzetet némileg sarkítva — szembekerült egymással a klasszikus nyelvtanári műveltség és a jó beszédkészség (bár a hadifogságban és más úton szerzett beszédtudás sem volt kifogástalan).

A másodiknak említett réteg — gyengébb tudása ellenére is — többnyire elnyerte az ötvenes évek politikai kurzusának szimpátiáját, általában megbízhatónak bizonyult. Ki nem mondott bűvös/bűnös kör alakult ki, mely általában nem, vagy csak erőteljes fenntartásokkal volt igaz, és több hamis általánosítást tartalmazott: az orosz tanárok szakmai, általános felkészültsége gyengébb, politikai „megbízhatósága” jobb az átlagosnál.

Ezt — az elemekben és néhány konkrét vonatkozásában akár igaznak is tűnhet — képet hathatósan gyengítették az ún. ösztöndíjasok (a Szovjetunióban felkészített orosz tanárok), akik már kitűnő beszédkészséggel és közepesebb-jobb általános, szakmai felkészültséggel rendelkeztek. Ezt, a ma már jobbára 50-es éveik végét taposó generációt jól kiegészítette a Magyarországon végzett, magának nem csak a russzisztikában jó hírnevet szerzett szakembergárda, akik közül csak azért nem sorolok fel neveket, mert ez messze túlnőne e cikk kereteit.

A szakmai felkészültség és a politikum — kissé elvtelennek tűnő — mesterséges szembeállítás vétképp érvényét veszítette (különösen szakmai körökben!), amikor megjelent a hazai russzisztikában a mai 30-as, 40-es generáció a többi (angol, francia, német stb.) nyelvszakostól semmivel nem gyengébb nyelvismerettel és filológiai felkészültséggel.

Csak kitérőleg jegyzem meg a politika és az orosz nyelvismeret direkt összekapcsolásának egyik furcsa — majdnem nevetséges — anomáliáját. Igen sok, magát elkötelezettnek hirdető kisebb-nagyobb politikai vezető soha nem tudott (akart?) megtanulni oroszul.

5.2. Csökkenni fog az orosz, de mi az alternatíva, azaz mi a reális lehetősége és esélye az idegen nyelvek általános iskolai választhatóságának.

Abból kell kiindulni, hogy 30—40 év alatt nem tudtuk elérni azt, hogy minden

általános iskolában szakképesítéssel rendelkező tanár tanítsa az orosz nyelvet. Ha értesülesem jók: jelenleg több száz orosz szakos tanár hiányzik (az általános iskolákban jelenleg tanító angol, francia, német szakos tanárok száma elenyésző, velük a fakultációt megoldani nem lehet).

A jelenlegi elvi „választhatóság” tehát — a képzett tanárok szempontjából — a következő: (1.) „szakképzetlen” orosz tanár (?) vagy senki, (2.) szakképzett, de „csak” orosz tanár, (3.) orosz- vagy más idegennyelv-szakos tanár. Az első és harmadik lehetőség igen korlátozott, de világos, hogy minden felelősen (!) gondolkodó szakember a harmadiknak említett lehetőség minél hamarabbi valóra válásán kell hogy gondolkozzon.

5.3. A fakultációhoz többféle út vezet: egyik (sok veszélyt rejtő!), hogy a működő orosz tanárokat átképezzük. Ez a megoldás nyilván nem lesz, nem lehet tömeges. Nem kell különösebb jóstehetség ahhoz, hogy előre lássuk e megoldás egyik komoly buktatóját. Az átképzett tanárok még aránylag jól elsajátíthatják a másik idegen nyelv grammatikáját, szert tehetnek bizonyos lexikai készletre, kamatoztathatják eddigi nyelvtanári tapasztalataikat, de féltő, hogy a többség nem meri majd beszélni a nyelvet, mert ezt a készséget, képességet nem lehet 2-3 éves átképzés során megszerezni. Féltő, hogy csak megismétlődik a 40-es, 50-es években átképzett latin-, német- stb. tanárok esete: jól elsajátították az orosz nyelv grammatikáját; de az élő orosz beszédben bátortalanok voltak (érthető okok miatt).

5.3. A választhatóság kérdését egy (vagy több) idegen nyelvi főiskola létrehozása oldaná meg a leghathatósabban. A hallgatók 2-3 év alatt szerzethetnének egy nyelvből nyelvpedagógusi diplomát. Egy (vagy több) ilyen főiskola a nyelvtanárképzés minőségét is javíthatná, hiszen döntően külföldi lektorokat tudna alkalmazni. Ez viszont még anyagilag is kedvező megoldás lenne.

6. A tételszerű megjegyzések zárásaképpen:

— ne reméljünk döntő változást az idegen nyelvek oktatásában pusztán attól a ténnytől, hogy az egyik nyelv hegemoniáját (oroszét) átveszi egy másik (pl. angol),

— ki kell dolgozni — oktatási, finansziális és szervezési szempontból egyaránt — az idegen nyelvek oktatásának stratégiáját,

— ez a stratégia különítse el az adottat, a lehetségest és a kívánatosot (hány nyelvet, mikori kezdés stb.),

— az iskolák esélyegyenlősége a fakultáció szempontjából rendkívül változó, naivitás lenne egyetlen központi intézkedéstől a helyzet akár gyökeres változását, akár az esélyek kiegyenlítését várni,

— csak összehangolt és átgondolt lépések sorozata eredményezhet fakultációt (e lépések: a felsőoktatás megfelelő fejlesztése; az állampolgárok által fizetett adó „beforgatása” helyi oktatáspolitikai kérdések, pl. a fakultatív nyelvoktatás megvalósítása céljából).

És addig?

A szakemberektől megfeszített (és megfizetett) munkát, a leendő „alanyoktól” és a szülőktől — türelmet kérni.

És az iskolától!? Az iskolák igazgatóitól? Belátást, nyugodt, higgadt és bölcs döntést. Tudja azt e sorok írója is, hogy — a szülői követelések, a szaktanár hiánya stb., stb. miatt — az iskolák igazgatói nincsenek könnyű helyzetben. De a „Ki az orosszal”, vagy a „bármit bárkivel, csak ne az orosz” lözungok még rövid távon sem hoznak eredményt! Ne verjünk úgy szét egy már nagyjából működő struktúrát, hogy cserébe semmit vagy alig valamit tudunk adni. Többet ártunk a nyugati nyelveknek — és általában az idegen nyelv oktatásának — ha a szakképzetlenek hadát most erre a szaktanári pályára zúdítjuk. A legfőbb vesztesek persze — növendékeink, tanítványaink lesznek.